

YAĞMÂ-İ CENDAĞI

yayımlanmıştır (Tahran 1337 hş.). “Kaşşâ-biyye” ve “Aḥmedâ” başlıklı bölümler de “Serdâriyye” gibi mizah ve hiciv gazellerinden meydana gelir. Yağmâ'nın mizahî şiirleri ve hiciviyeleri en az gazelleri kadar başarılı olup şiirde taklit ve tekrarın had safhaya ulaştığı “geriye dönüş dönemi”nde (sebk-i bâzgeşt) yenilik ve özgünlük unsurlarını içermesi bakımından dikkate değerdir. Bazıları muharrem merasimlerinde “ravza” olarak okunmak üzere yazılan mersiyeleri ise Fars şiirinde nisbeten yeni sayılabilecek bir biçim olan müstezad tarzında kaleme alınmıştır. Mersiyelerinde daha önce kullanılmayan bir kalıba yer vermesi onun yeni bir mersiye türü geliştirdiği şeklinde yorumlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mecmû'a-i Âşâr-i Yağmâ-yi Cendağî (nşr. Seyyid Ali Âl-i Dâvûd), Tahran 1367 hş., neşredenin girişi, I, 5-9, 23-72; II, 4-9; Rızâ Kulî Han Hidâyet, *Mecmâ'u'l-fuşâhâ* (nşr. Müzâhir Musaffâ), Tahran 1382 hş., III/1, s. 1784-1788; Browne, *LHP*, IV, 337-344; Yahyâ Âryanpûr, *Ez Şabâ tâ Nimâ*, Tahran 1350 hş., I, 109-117; Mahmûd Hidâyet, *Gûlzâr-ı Câvidân*, Tahran 1353 hş., III, 1767-1771; Ahmed Divân Bigî Şîrâzi, *Hadîkatü's-şu'arâ* (nşr. Abdülhüseyn Nevâî), Tahran 1366 hş., III, 2121-2127; Şems Lengerûdî, *Mekteb-i Bâzgeşt*, Tahran 1372 hş., s. 292-302; Ali Asgar Şemîm, *Îrân der Devre-i Saltanat-i Kâcâr*, Tahran 1374 hş., s. 408-409; Kayser Emînpûr, *Sünnet ve Nov'averî der Şî'r-i Mu'âşır*, Tahran 1383 hş., s. 286, 298, 315; Han Melik Sâsânî, “Mîrzâ Ebü'l-Hasan Yağmâ-yi Cendağî”, *Yağmâ*, XIX/1, Tahran 1345 hş., s. 24-27; C. İsmâîlzâde, “Vijegihâ-yi Hünerveri der Şî'r-i Yağmâ-yi Cendağî” (trc. Hüseyin Muhammedzâde Sadîk), a.e., XXVIII/4 (1354 hş.), s. 239-247; V. Minorsky, “Yağmâ Džandağî”, *El²* (İng.), XI, 238.

HİCABİ KIRLANGIÇ

YAĞMUR DUASI

(bk. İSTİSKÂ).

YAHOVA

(bk. YEHOVA).

YAHSUBİLER

(آل یحصب)

Endülüs'te
Leble ve civarında hüküm süren
bir hânedan
(1023-1054).

Yahsub kabilesi Leble'deki en güçlü gruplardan birini teşkil ediyordu. Endülüs Emevî Devleti'nin ilk yıllarında bu kabile mensuplarından Saîd el-Matarî el-Yahsubî 149-

da (766), ondan birkaç yıl sonra da Abdülgaffâr b. Humeyd el-Yahsubî Leble'de isyan etmişti. Endülüs Emevî halifeliğinin çöküş döneminde Ebü'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ el-Leblî el-Yahsubî, yine Leble'de (Niebla) yeni bir isyan hareketi başlattı. Leble halkının biat ettiği Tâcüddevle Ahmed b. Yahyâ Leble, Cebelülüyûn (Gibralléon) ve çevresinde hüküm sürmeye başladı (414/1023-24). Onun yirmi yıl kadar süren emirlik dönemi huzur ve sükûn içinde geçti. 434'te (1042-43) Leble'de ölen Tâcüddevle Ahmed b. Yahyâ'nın vasiyeti üzerine kardeşi Muhammed b. Yahyâ, İzzüddevle lakabıyla emirliğin başına getirildi.

İzzüddevle'nin emirliğinin ilk yılları da huzur ve emniyet içinde geçti. Bu sırada İşbiliye'de (Sevilla) güçlü bir emirlik kuran Abbâdîler sınırlarını doğu-batı istikametinde genişletmek istiyordu. İşbiliye'nin batı sınırında yer alan Leble de doğrudan Abbâdîler'in tehdidi altındaydı. Abbâdîler'in saldırıları karşısında İzzüddevle, Abbâd b. Muhammed el-Mu'tazid'a karşı üstünlük sağlayamayınca iyi ilişkiler kurduğu Eftasî Hükümdarı Muhammed el-Muzaffer'den yardım istedi. Yardım talebini kabul eden Muzaffer kuvvetlerini toplatarak Yahsubîler'in (Benî Yahyâ) yardımına gitti ve bazı Berberî kabilelerinin Abbâdî topraklarına saldırmasını sağladı. Bu gelişmelerin müslümanlar arasında düşmanlık doğuracağını düşünen Cehverî Hükümdarı Ebü'l-Velîd Muhammed b. Cehver ara buluculuk yapmaya çalıştıysa da başarılı olamadı. Mu'tazid askerlerinin bir kısmını Eftasî topraklarına gönderdi, kendisi de Leble'ye gitti. İki taraf arasında şiddetli bir savaş meydana geldi. Savaşın başlarında Muhammed el-Muzaffer karşısında üstün gelen Mu'tazid savaşın seyri içinde üstünlüğünü kaybettiler, sonunda Muzaffer'e karşı yenilgiye uğradı ve çok sayıda askeri öldürüldü (439/1047). Bu sırada Muhammed el-Muzaffer ile birlikte hareket eden bazı Berberî kabileleri İşbiliye'nin doğu tarafını tutarak yol kesmeye başladılar. Önceleri Yahsubîler'le Abbâdîler arasında cereyan eden bu mücadele bir süre sonra Eftasî-Abbâdî mücadelesine dönüştü ve iki emirlik arasında devam edecek olan mücadelenin de başlangıcını teşkil etti. Kurtuba (Cordoba) Emîri Ebü'l-Velîd Muhammed b. Cehver'in ara bulucuğu sonunda Eftasîler'le Abbâdîler arasında anlaşma sağlandı.

Ancak anlaşmanın hemen ardından Mu'tazid tekrar Leble'yi sıkıştırılmaya başlayınca İzzüddevle güçlü rakibi karşısında

barış istemek zorunda kaldı, Abbâdîler'e yıllık vergi ödemeyi kabul edince savaş sona erdi. Bu savaşın sadece müslümanlara zarar verdiğini düşünen Kurtuba Emîri Ebü'l-Velîd Muhammed b. Cehver'in daveti üzerine İzzüddevle malları ve ailesiyi birlikte Kurtuba'ya gitmeyi kabul etti; Leble'den ayrılmadan önce idareyi 443'te (1051-52) yeğeni Feth b. Halef el-Yahsubî'ye bıraktı; ardından Kurtuba'ya yerleşti ve 450'de (1058) burada vefat etti. Leble halkının biat ettiği Feth b. Halef, Nâsîrüddevle lakabıyla Yahsubî emîri oldu ve bir süre sonra emirliğin işlerini yoluna koydu. Bu arada İzzüddevle döneminde Yahsubîler'le yaptığı anlaşmada kendisine ödenmek üzere belirlenen yıllık vergi miktarını az bulan Abbâd el-Mu'tazid kuvvetlerini yeniden Leble üzerine sevketti. İki emirlik arasındaki mücadelede Mu'tazid Leble ve civarına, Nâsîrüddevle Feth b. Halef ise İşbiliye'nin güneyindeki Şerîş'e (Jerez) saldırdı. Bu saldırılar büyük miktarda can ve mal kaybı ile birçok kişinin esir alınmasına yol açtı. Mu'tazid karşısında zor durumda kalan Nâsîrüddevle mücadeleyi daha fazla sürdüremedi ve 445'te (1053-54) şehri Mu'tazid'a teslim ederek Kurtuba'ya gitti, bir yıl sonra da vefat etti. Yahsubîler'in hâkimiyetindeki toprakların tamamının Abbâdîler'in eline geçmesiyle Leble ve civarında otuz yılı aşkın bir süre devam eden Yahsubî hâkimiyeti sona ermiş oldu.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'd-Delâi, *Nuşuş 'ani'l-Endelüs min kitâbi Tersî'i'l-aḥbâr* (nşr. Abdülazîz el-Ehvânî), Madrid 1965, s. 111; İbn Bessâm eş-Şenterîni, *eş-Zahîre* (nşr. Lutfî Abdülbedî'), Kahire 1975, I/2, s. 23-25; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, III, 209-211, 234, 299-301; Makkarî, *Nefḥu't-ṭîb*, III, 48; Zirikî, *el-A'âm*, I, 254; V, 331; VIII, 6; M. Abdullâh İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs: Düvelü't-ṭavâ'if*, Kahire 1380/1960, s. 40-42; D. Wasserstein, *The Rise and Fall of the Party-Kings: Politics and Society in Islamic Spain 1002-1086*, Princeton 1985, s. 92; R. Menéndez Pidal, *Historia de España*, Madrid 1994, VIII, 102-103; Fâtima Roldán Castro, *Niebla Musulmana (siglos VIII-XIII)*, Huelva 1997, s. 52-56; J. Bosch Vilá, “Labla”, *El²* (İng.), V, 586-587.

CUMHUR ERSİN ADIGÜZEL

YAHŞİ FAKİH

(ö. 816/1413'ten sonra)

Bilinen ilk Osmanlı tarihi yazarı.

Hayatına dair kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Âşıkpaşazâde, Orhan Gazi'nin imâmı İshak Fakih'in oğlu olduğunu söyler (*Osmanoğulları'nın Tarihi*, s. 51). Babasının

adı daha sonra gelen bazı kaynaklarda yanlış olarak İlyas şeklinde geçer (Mehmed Süreyya, V, 1667). İshak Fakih'in Orhan Gazi'nin şahsi imamı mı yoksa yaptırdığı bir camide mi görevli bulunduğu belli değildir. Bununla beraber Yahşi Fakih'in ailesinin ilk Osmanlı beylerinin vakıflarından hayli pay alması ve Yahşi Fakih'in Osmanlı ailesinin tarihini yazacak kadar hânedan hakkında bilgiye sahip bulunması babasının Osmanoğulları ile yakınlığını göstermektedir. Bundan hareketle İshak Fakih'in Orhan Gazi'nin çevresindeki önde gelen fakihler arasında yer aldığı söylenebilir. Orhan Gazi onun için Akyazı'daki Sarıçayır'da bir mezraayı, Süleyman Paşa ise Gelibolu'daki Emir İlyas Çiftliği'ni vakfetmiştir. Aileyle ilgili vakıf kayıtlarından Yahşi Fakih'in dedesinin Alişar Dânişmend olduğu ortaya çıkar. Dânişmend unvanı onun da ilmiye sınıfına mensubiyetini gösterir. Osmanlı beyleri hem Alişar Dânişmend hem de İshak Fakih için bazı araziler vakfetmiştir. Alişar Dânişmend, Geyve'ye bağlı Alan Arğı, Kıran Tarla ve Armutdibi köylerinin mutasarrıfı olup bu araziler daha sonra Yahşi Fakih'in tasarrufuna geçmiş, bu durum Orhan Gazi'den sonra I. Murad ve Yıldırım Bayezid tarafından da onaylanmıştır (*Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri*, I, 407).

Âşıkpaşazâde, Yahşi Fakih'in yaşadığı yer olarak en azından kendisinin misafir kaldığı tarihte Geyve'nin adını verir. Ancak bu dönem Fetret devrinin son yılı olan 1413'e tekabül etmektedir. Dolayısıyla babasının Orhan Gazi devrinde yaşadığı dikkate alınrsa bunun Yahşi Fakih'in yaşlılık yıllarına rastladığı söylenebilir. Hayatının erken dönemine ait bilgilerin bulunmaması Yahşi Fakih'in durumunu belirsiz hale getirir. Tayyip Gökbilgin'in *Edirne ve Paşa Livâsı* adlı eserinde I. Murad devrinde Edirne'de yaşayan bir Yahşi Fakih'ten daha söz edilir. Bu şahıs, Edirne'nin fethinden sonra şehirdeki ilk müslüman yerleşim merkezlerini kuranlar arasında yer almıştır. Üç Şerefeli Cami'nin yakınındaki bir mahalle Yahşi Fakih adını taşımakta, burada onun bir mescidi, bir de hamamı yer almaktadır. Edirne'de Yahşi Fakih adlı iki mahalle daha vardır. I. Murad kayıtlarda Yahşi Fakih b. Dânişmend şeklinde geçen bu kişi için Edirne'de, Edirne'ye bağlı Üsküdar nahiyesinde ve Dimetoka'da bazı araziler vakfetmiştir. Bu vakıflar 777 (1375) yılından sonra evlâtlık statüsü kazanmış ve Yahşi Fakih'in oğlu Mustafa'ya tevcih edilmiştir (*Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 43, 175-176).

Edirne'deki Yahşi Fakih'in yaşadığı zamanla ilk Osmanlı tarihi yazarı Yahşi Fakih'in yaşadığı dönem kronolojik olarak örtüşmektedir. Dolayısıyla her iki Yahşi Fakih'in de aynı kişi olduğu düşünülebilir. Dedesinden itibaren ailenin Osmanlılar'la yakın ilişkiler kurması, babasının Orhan Gazi'nin imamı olması, dönemin olaylarına dair nakiller yapabilecek derecede olayların içinde yer alması, I. Murad devrinde Yahşi Fakih'in de benzer bir rol üstlenmiş olabileceğini akla getirir. Bu durumda, I. Murad'ın Edirne fethinin ardından bölgenin İslâmlaştırılmasında ve iskânında diğer fakihlerle birlikte Yahşi Fakih'ten de faydalandığı sonucu çıkarılabilir. Yahşi Fakih'in sonraki yıllarda, daha önceden yapılmayan bir işe girişerek Osmanlı tarihine dair bir eser kaleme alması da kendisinin iktidar zümresiyle yakın ilişki içerisinde bulunmasıyla bağlantılıdır. Babasının adının verilmeyip sadece "Dânişmend" şeklinde nitelendirilmesi ise dedesinin taşıdığı unvana ya da o dönemde bir anlamda fıkıh âlimi kabul edilen, medrese eğitimi almış olması kuvvetle muhtemel İshak Fakih'e yapılan bir gönderme şeklinde de kabul edilebilir. Edirne'deki vakıfların 1375 yılından itibaren evlâtlık haline dönüşmesi, Yahşi Fakih'in bu tarihten sonra Edirne'den ayrılarak başka bir bölgeye yahut Geyve'ye gittiği şeklinde yorumlanabilir. Muhtemelen bu ayrılış sırasında Edirne'deki vakıfların idaresini oğluna bırakmıştır. Ancak yine de bu kişinin başka bir Yahşi Fakih olması ihtimalini gözden uzak tutmamak gerekir. Yahşi Fakih'in 1413'te Geyve'de bulunduğu dışında hayatının geri kalanıyla ilgili bilgi yoktur. Vefatına kadar burada oturmuş olması mümkün görünmektedir. Vakıf kayıtlarından Mehmed Şah ve Mustafa adlarında iki oğlunun varlığı tesbit edilmektedir. Hüseyin Namık Orkun, Sultanönü'ne yakın bir emlakın İshak Fakih ailesine ait olduğundan hareketle Yahşi Fakih'in Mustafa ve Mehmed adlarında iki kardeşi, Ahmed Fakih ve İsâ Fakih isimlerini taşıyan iki oğlu bulunduğunu ileri sürer.

Yahşi Fakih'i asıl önemli kılan husus bugüne orijinal haliyle ulaşamayan *Menâkıb-ı Âl-i Osmân* adlı eseridir. İlk Osmanlı tarihi kabul edilen bu eserin varlığı Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osmân*'ındaki ifadelerden anlaşılır. Âşıkpaşazâde, Çorum'a bağlı Mecitözü yakınlarındaki Elvan Çelebi Zâviyesi'nde yaşamakta iken kardeşi Mûsâ Çelebi ile mücadelesine destek üzere bölgeden geç-

mekte olan Mehmed Çelebi'nin birliklerine katılmış, ancak Geyve'ye vardığı sırada hastalanınca Yahşi Fakih'in evinde misafir kalmıştır. Bu misafirliği esnasında Yahşi Fakih'in kitabını görmüş, kendisinden izin alarak okuyup incelemiş, eserini yazarken bu kitabı esas almıştır. Eserinde, İstanbul'da oturduğu dönemlerde Osmanlı soyunun hikâyesinin kendisinden sorulması üzerine Yahşi Fakih'ten okuyup bildiği kadarıyla cevaplar verdiğini belirtmiş ve, "Yahşi Fakih Sultan Bayezid Han'a gelinceye kadar bu olayları ve menkıbeleri yazmış. Ben de Orhan Gazi'nin imamının oğlu Yahşi Fakih'e bağlı kalarak başkalarından duyduklarımınla birlikte Osmanoğulları'nın sözlerinden ve olaylarla dolu menkıbelerinden bazılarını özetle kaleme aldım" demiştir (*Âşıkpaşazâde*, s. 35).

Bu bilgilerden hareketle Yahşi Fakih'in eserinin Yıldırım Bayezid devrinin sonlarına kadar (1402) geldiği anlaşılmaktadır. Eserinin doğrudan kendi gözlemlerine ve babasından duyduklarına dayandığı açıktır. Burada anlatılanlar menkıbelerle karışık bir nitelik arzederse de eser Osmanlı tarihinin ilk dönemlerini açıklığa kavuşturması bakımından önemlidir. Yahşi Fakih'in eseri Âşıkpaşazâde'nin nakliyle Neşri ve Oruç b. Âdil gibi tarihçilerin baş kaynağı olmuştur. Meselâ Oruç Bey kendi eserine Âşıkpaşazâde'nin, ona da Bahşi (Yahşi) Fakih'in kaynaklık ettiğini açıkça belirtmiştir (*Oruç Beğ Tarihi*, s. 9). Âşıkpaşazâde'nin, eserinde Yahşi Fakih'e ait olduğu düşünülen kısımlara bizzat ne şekilde müdahale ettiği, ekleme yapıp yapmadığı konusunda kesin bir şey söylemek zordur. Âşıkpaşazâde, Yıldırım Bayezid devrinden sonraki kısımları muhtemelen daha çok kendi gözlem ve tecrübelerine dayanarak kaleme almıştır. Yahşi Fakih'in bazı bilgileri sözlü gelenekten nakletmiş olması, ilk Osmanlı aile köklerinin Selçuklular'la karşılaşması gibi bazı hatalı rivayetleri de beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte Halil İnalıcık'ın ve Elizabeth Zachariadou'nun incelemeleri ilk dönemle ilgili verilen bilgilerin göz ardı edilemeyeceğini ortaya koymuştur.

Yakın dönemde Yahşi Fakih'le ilgili bir makale yayımlayan Halil Erdoğan Cengiz, *Menâkıb-ı Âl-i Osmân*'a dair ilginç bir görüş ortaya atıp Edirne Kütüphanesi'ndeki *Rûhî Tarihi* diye bilinen *Tevârih-i Âl-i Osmân* nüshasında yer alan, "Benden önce kimse munfasil ve muhtasar bir *Tevârih-i Âl-i Osmân* yazmamıştır" cümlesinden hareketle bu eserin Yahşi Fakih'e ait olabileceğini ileri sürmüştür (77,

YAHŞİ FAKİH

XII/71 [1989], s. 295-297). Cengiz'in yaptığı metin karşılaştırmaları esas alınarak eserin gerçekten Aşıkpaşazâde'den daha eski bir tarihte yazıldığı kabul edilirse bu durumda Yahşi Fakih'e aidiyeti meselesinin ilk anda reddedilmemesi gerektiği ortaya çıkar. Yahşi Fakih'in hayatının belirli bir döneminde Edirne'de yaşadığı ve kendisinden sonra çocuklarından bazılarının burada yaşayamayı sürdürdüğü göz önüne alındığında Yahşi Fakih'in eserinin ileriki dönemlerde bir şekilde Edirne'ye gelmiş olması ihtimal dahilindedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri (haz. Ömer Lutfi Barkan – Enver Meriçli), Ankara 1988, I, 407; *438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri: 937/1530* (haz. Ahmet Özkılınç v.dğr.), Ankara 1994, II, 495, 519, 569; Aşıkpaşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi* (haz. Kemal Yavuz – M. A. Yekta Saraç), İstanbul 2003, s. 31-32, 35, 51, 150; *Oruç Beğ Tarihi: Giriş, Metin, Kronoloji, Dizin, Tıpkıbasım* (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2007, s. 9; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî* (haz. Nuri Akbayar, s.nşr. Seyit Ali Kahraman), İstanbul 1996, V, 1667; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 43, 175-176; Halil İnalçık, "The Rise of Ottoman Historiography", *Historians of the Middle East* (ed. B. Lewis – P. M. Holt), London 1962, s. 152-167; a.mlf., "How to Read 'Ashik Pashazâde's History", *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V. L. Ménage* (ed. C. Heywood – C. Imber), İstanbul 1994, s. 139-156; Babinger (Üçok), s. 11-12; E. A. Zachariadou, "İlk Osmanlılara Dair Tarih ve Efsaneler", *Söğütten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar* (haz. Oktay Özel – Mehmet Öz), İstanbul 2000, s. 341-394; R. P. Lindner, *Explorations in Ottoman Prehistory*, Ann Arbor 2007, s. 29-30, 73, 79, 82; Haşim Şahin, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Dinî Zümreler (1299-1402)* (doktora tezi, 2007), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 137-139; Hüseyin Nâmik [Orkun], "Yahşi Fakih ve Eseri", *Dergâh*, IV/7, İstanbul 1337, s. 106; a.mlf., "Osmanlıların Aslına Dair", *Türklük*, I/5, İstanbul 1939, s. 345-357; V. L. Ménage, "The Menâqib of Yakhshî Faqih", *BSOAS*, XXVI (1963), s. 50-54; a.mlf., "Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı" (trc. Salih Özbaran), *TED*, sy. 9 (1978), s. 227-240; Halil Erdoğan Cengiz, "Yahşi Fakih", *TT*, XII/71 (1989), s. 295-297; Salih Özbaran, "İlk Osmanlı Tarihçilerinde Süreklilik Niteliği Taşıyan Öğeler", *TTK Belleten*, LXV/243 (2001), s. 591-606; Christine Woodhead, "Yakhshî Faqih", *EP* (İng.), XI, 253-254.

HAŞİM ŞAHİN

YAHUDİ
(يهودي)

Hz. Mûsâ'nın dinine mensup kimse.

Arapça'da **yehûd**, İbrânîce'de **yehudi**, Ârâmîce'de **yehuday(e)** şeklindedir. Kur'ân-ı Kerim'de, Hz. Peygamber döneminde yaşayan ve Hz. Mûsâ şeriatına bağlı olma

mânasında İsrâiloğulları'nın devamı olarak görülen yahudileri ifade etmek için "yehûd" kelimesinin yanı sıra aynı kökten gelen "hûd" ve "(ellezîne) hâdû" kalıpları da kullanılmıştır (meselâ el-Bakara 2/62; en-Nisâ 4/46; el-Mâide 5/18; el-En'âm 6/146; et-Tevbe 9/30; en-Nahl 16/118; el-Hac 22/17; el-Cum'a 62/6; İsrâiloğulları için kullanılan terkip Benî İsrâîl'dir). Bir âyette de **yehûdî** şeklinde geçmektedir (Âl-i İmrân 3/67). Müslüman âlimler yehûd ve hûd kelimelerini "tövbe edip hakka dönme" anlamındaki **hevd** (hâde-yehûdu) köküyle ilişkilendirmişlerdir (Taberî, II, 143). Hûd "hâid" in (tövbe eden) çoğuludur veya yehûd kelimesindeki **yâ** harfinin hafzedilmesiyle oluşmuştur; bazı kıraatlerde bu kelime yehûd şeklinde okunmaktadır. Yehûddan maksat ise "yehûdiyyin"dir (tövbe edenler; *Lisânü'l-'Arab*, "hvd" md.). Yahudilere bu ismin verilmesinin sebebi, bir görüşe göre Mûsâ zamanında İsrâiloğulları'nın bu zağı heykeline taptıktan sonra pişman olarak Allah'a "hüdnâ ileyke" (biz sana döndük) demeleridir (el-A'râf 7/156). Bir diğer görüş ise Yehûd'un bir kabile ismi olduğu ve kelimenin aslı -Hz. Ya'kûb'un on iki oğlundan en büyüğü olan Yehuza'ya nisbetle- "yehûz" iken zal harfinin dal harfine çevrilmesiyle Arapçalaştığı şeklindedir (a.g.e., a.y.; Elmalılı, I, 374; İbrânîce yehudi ve Ârâmîce yehuday kelimesinin yehuzi / yehuzaye şeklinde okunduğuyla ilgili olarak bk. Hopkins, XVII [1997], s. 13-16). Başlangıçta övgü ifade eden yehûd kelimesi, yahudilerin şeriatının reddedilmesinden sonra artık övgü anlamı taşımasa da onlara ait bir isim olarak kullanılmaya başlanmıştır (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hvd" md.). "Hâde" kalıbı yahudi olmayı, "hevvede" ise bir kimseyi yahudi dinine çevirmeyi ifade eder. Arthur Jeffery, yehûd kelimesinin yabancı bir kökenden geldiği konusunda dilcilerin görüş birliğine vardıklarını, ancak bu kökenin İbrânîce mi Farsça mı olduğu konusunda ayrıldıklarını belirtir. Jeffery'ye göre Pehlevî ve Avesta dillerindeki "yehût" ve "yehûd" un da aslen Ârâmîce'den bu dile geçtiği açıktır. Jeffrey ayrıca, kelimenin Hz. Muhammed döneminden önce şiiplerde ve Güney Arabistan bölgesine ait yazıtlarda yer aldığına işaret etmiş, İbrânîce / Ârâmîce kaynaklı olan kelimenin Güney Arabistan yoluyla Hicaz bölgesine girdiği tezine dikkat çekmiştir (*The Foreign Vocabulary of the Qur'ân*, s. 294; kelimenin Arapça kökenden türediği görüşü ve konuyla ilgili geniş bilgi için bk. M. Sâlih Tefkik, sy. 33 [2004], s. 319-347).

Yehûd'un İbrânîce karşılığı olan yehudi kelimesi Yehuda'ya dayanmaktadır. Yehuda, Ahd-i Atîk'te başta Hz. Ya'kûb'un on iki oğlundan (İsrâiloğulları) dördüncüsü olmak üzere şahıs ismi (Tekvîn, 29/35; Ezra, 10/23; Nehemya, 11/9; 12/8, 34, 36), bunu takiben Ya'kûb oğlu Yehuda'nın soyunu ifade edecek şekilde kabile ismi (Tekvîn, 49/10; Çıkış, 31/2; Yeşu, 15/1; Hâkimler, 1/2, 8; II. Samuel, 2/4; I. Krallar, 12/21; Ezra, 1/5) ve ağırlıklı olarak en geniş kabile olan Yehuda kabilesi mensuplarının yerleştiği Filistin'in güneyindeki bölgenin ismi olarak kullanılmıştır (Yeşu, 20/7; Hâkimler, 15/10; I. Samuel, 22/5; II. Krallar, 23/2; İşaya, 3/1; 5/3; Yeremya, 4/4; 18/11; Amos, 7/12). Daha sonra da kelime Yehuda soyundan gelen Dâvûd tarafından kurulan, oğlu Süleyman'ın ölümünün ardından -kuzeyde kalan İsrâil Krallığı'na karşılık- Yehuda bölgesiyle ve Bünyamin ve Levi soylarının yanı sıra Yehuda kabilesiyle sınırlı olan Kudüs merkezli krallığın, Bâbil sürgünü sonrasında ise (m.ö. VI. yüzyıl) ilgili bölgenin ve eyaletin ismi şeklinde yer almıştır (II. Samuel, 5/5; II. Krallar, 16/1-2; Yeremya, 17/20; 25/1; Haggay, 1/1; Mika, 1/5; Ester, 2/6; Ezra, 1/2; 5/8; Nehemya, 5/14; II. Tarihler, 11/17; 34/11). Kelime Ahd-i Atîk boyunca başlangıçta şahıs ve kabile ismi şeklinde, sonraları ve özellikle sürgün sonrası dönemde ilgili bölge ve dinî-siyasî kimlikle bağlantılı olarak ve Rabbânî literatürde şahıs isminin yanında hem bir kabileyi (Yehudaoğulları; bk. Sota, 8/11; Taanith, 4/5) hem de bölgeyi (Yehuda halkı; bk. Ketuboth, 4/12; 13/10) ifade etmek için kullanılmıştır.

Hz. Ya'kûb'un oğlu Yehuda'ya verilen isimle ilgili olarak Tekvîn kitabında yer alan açıklamada yehuda kelimesiyle "kabul etmek, itiraf etmek, şükretmek, övmek" mânalarındaki "hode" (hdh) fiili arasında bağlantı kurulmaktadır. Hz. Ya'kûb'un karısı (Leah) dördüncü defa hamile kalıp bir erkek çocuk daha dünyaya getirince, "Bu defa Rabb'e övgüler sunacağım" demiş ve onun için oğluna Yehuda ismini vermiştir (29/35). Daha sonraki bir pasajda da Yehuda'nın kardeşleri tarafından övüleceği ve onlardan üstün olacağı belirtilmektedir (49/8-10). Modern araştırmacılar, Tevrat'ta Yehuda ismiyle övgü mânası arasında kurulan ilişkinin ses benzerliğine dayalı bir kelime oyunu şeklinde anlaşılması gerektiğine, bu isimle anılan kişi veya grupların, Ya'kûb'un oğlu Yehuda ve ondan gelen Yehuda kabilesi dahil, her zaman övgüye lâyık davranış sergilemediklerine dikkat çekmiştir (Harvey, s. 13). İsraili dilci Is-